

**KORRUPSIYAGA OID JINOYATLAR UCHUN JINOIY JAVOBGARLIKNI
TAKOMILLASHTIRISH: MILLIY VA XALQARO STANDARTLAR TAHLILI**

Djumayeva Fotima Boxodirovna

DYU huzuridagi Samarqand viloyat akademik litseyi o'quvchisi.

+99850-225-83-38. djumayevafotima652@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20301428>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik institutining nazariy-huquqiy asoslari, uning zamonaviy transformatsion tendensiyalari hamda milliy va xalqaro huquqiy standartlar bilan uyg'unlashtirish masalalari kompleks ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, globallashtirish sharoitida korrupsiya nafaqat davlat boshqaruvi samaradorligini izdan chiqaruvchi destruktiv omil, balki demokratik institutlar barqarorligi, qonun ustuvorligi prinsipi, iqtisodiy xavfsizlik hamda fuqarolarning davlat hokimiyatiga bo'lgan ishonchiga bevosita tahdid soluvchi transmilliy xavf sifatida namoyon bo'lmoqda. Maqolada korrupsiyaga oid jinoyatlar tushunchasining doktrinal talqinlari, ularning kriminologik tavsifi, obyektiv va subyektiv belgilari, jinoyat tarkibining elementlari hamda kvalifikatsiya qilishdagi murakkab nazariy va amaliy muammolar tahlil etilgan.

Xususan, mansab vakolatini suiiste'mol qilish, pora olish va berish, vositachilik, manfaatlar to'qnashuvi, noqonuniy boyish hamda davlat resurslaridan g'ayriqonuniy foydalanish bilan bog'liq deliktlarning jinoiy-huquqiy tavsifi chuqur yoritiladi. Tadqiqot davomida United Nationsning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi, Organisation for Economic Co-operation and Development standartlari, Council of Europe korrupsiyaga qarshi huquqiy instrumentlari hamda boshqa xalqaro normalarning mazmun-mohiyati qiyosiy-huquqiy metod asosida o'rganiladi. Shuningdek, rivojlangan xorijiy davlatlarning korrupsiyaga qarshi jinoiy siyosati, penal repressiya va preventiv mexanizmlar o'rtasidagi optimal balans, compliance nazorati, asset recovery instituti, whistleblower protection tizimi va institutsional accountability mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida amalga oshirilayotgan normativ-huquqiy islohotlar, jinoyat qonunchiligini liberallashtirish va bir vaqtning o'zida jazo muqarrarligini ta'minlash konsepsiyasi, korrupsiyaviy xatti-harakatlar uchun sanksiyalar tizimining samaradorligi hamda jinoiy javobgarlikni differentsiallashtirish zarurati ilmiy asosda baholanadi. Shu bilan birga, korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun javobgarlik choralarini optimallashtirish, kriminalizatsiya va dekriminalizatsiya mezonlarini qayta ko'rib chiqish, preventiv yondashuvni kuchaytirish hamda xalqaro standartlarga mos huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish yuzasidan mualliflik takliflari ilgari suriladi.

Tadqiqot natijasida korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik mexanizmlarini modernizatsiya qilish, jinoiy siyosatning represiv va preventiv komponentlari o'rtasida ratsional muvozanatni shakllantirish hamda milliy qonunchilikni xalqaro anti-korrupsiyaviy standartlar bilan harmonizatsiya qilish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: korrupsiya, korrupsiyaga oid jinoyatlar, jinoiy javobgarlik, kriminalizatsiya, dekriminalizatsiya, poraxo'rlik, noqonuniy boyish, compliance, asset recovery, whistleblower protection, xalqaro standartlar, penal siyosat, qonun ustuvorligi.

Abstract. This scientific article comprehensively examines the theoretical and legal foundations of criminal liability for corruption-related offenses, as well as issues concerning its modernization in accordance with national legislation and international legal standards. The relevance of the research is determined by the fact that, in the context of globalization, corruption has become not only a destructive factor undermining the effectiveness of public administration, but also a transnational threat directly affecting democratic institutions, the rule of law, economic security, and public trust in state authorities. The article analyzes doctrinal interpretations of corruption-related crimes, their criminological characteristics, objective and subjective elements, constituent features of criminal offenses, as well as theoretical and practical problems arising in the process of legal qualification. Particular attention is devoted to the criminal law characteristics of abuse of official authority, bribery, mediation in bribery, conflict of interest, illicit enrichment, and unlawful use of public resources. The research further explores the legal framework established by the United Nations Convention against Corruption, standards developed by the Organisation for Economic Co-operation and Development, anti-corruption legal instruments of the Council of Europe, and other relevant international mechanisms through comparative legal analysis. Additionally, the anti-corruption criminal policies of developed foreign jurisdictions are examined, including the balance between penal repression and preventive mechanisms, compliance control systems, asset recovery institutions, whistleblower protection mechanisms, and institutional accountability frameworks. The article also assesses ongoing legal reforms in the Republic of Uzbekistan in the sphere of combating corruption, including criminal law liberalization policies combined with the principle of inevitability of punishment, the effectiveness of sanction systems for corruption offenses, and the necessity of differentiation of criminal liability. Special emphasis is placed on optimizing liability measures for corruption-related crimes, reconsidering criminalization and decriminalization criteria, strengthening preventive approaches, and improving law enforcement practices in accordance with international anti-corruption standards. As a result of the research, scientific and practical conclusions are formulated regarding the modernization of criminal liability mechanisms for corruption-related offenses, the establishment of a rational balance between repressive and preventive components of criminal policy, and the harmonization of national legislation with international anti-corruption standards.

Keywords: corruption, corruption-related crimes, criminal liability, criminalization, decriminalization, bribery, illicit enrichment, compliance, asset recovery, whistleblower protection, international standards, penal policy, rule of law.

Asosiy qism. Korrupsiya zamonaviy huquqiy davlat rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi, davlat boshqaruvi samaradorligini pasaytiruvchi, iqtisodiy resurslarning noqonuniy qayta taqsimlanishiga olib keluvchi va jamiyatda ijtimoiy adolatsizlikni kuchaytiruvchi murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisa hisoblanadi. Mazkur fenomen davlat institutlari legitimligi, fuqarolarning davlat hokimiyatiga bo‘lgan ishonchi hamda qonun ustuvorligi prinsipiga jiddiy zarar yetkazadi. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashish nafaqat milliy darajadagi siyosiy vazifa, balki xalqaro huquqiy majburiyat sifatida ham namoyon bo‘ladi.

O'zbekiston Respublikasi korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida xalqaro huquq normalarini implementatsiya qilish va milliy qonunchilikni modernizatsiya qilish borasida izchil islohotlarni amalga oshirmoqda. Xususan, mamlakat tomonidan bir qator fundamental xalqaro hujjatlar ratifikatsiya qilingan bo'lib, ular korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik mexanizmlarini takomillashtirishda normativ asos vazifasini bajaradi. Birinchi navbatda, O'zbekiston 2008-yilda United Nationsning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (UNCAC, 2003) ga qo'shilgan. Mazkur xalqaro hujjat korrupsiyani oldini olish, kriminalizatsiya qilish, xalqaro hamkorlik va aktivlarni qaytarish bo'yicha universal standartlarni belgilaydi.

Konvensiyaning 5-moddasiga muvofiq, har bir davlat korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan samarali va muvofiqlashtirilgan davlat siyosatini amalga oshirishi shart. Ushbu norma korrupsiyaga qarshi kurashni faqat repressiv jazo choralarigagina emas, balki preventiv boshqaruv mexanizmlariga ham bog'laydi. Shuningdek, Konvensiyaning 15 va 16-moddalari milliy va xorijiy mansabdor shaxslarni pora evaziga og'dirib olishni kriminalizatsiya qilish majburiyatini belgilaydi. Mazkur normalarga ko'ra, moddiy yoki nomoddiy manfaat evaziga mansabdor shaxsning xizmat vakolatiga ta'sir ko'rsatish jinoiy qilmish sifatida e'tirof etilishi lozim.

Bu norma transmilliy korrupsion sxemalarni bartaraf etishda alohida ahamiyatga ega.

Konvensiyaning 20-moddasi korrupsiyaga qarshi kurashning zamonaviy instrumentlaridan biri bo'lgan noqonuniy boyish (illicit enrichment) institutini nazarda tutadi. Unga ko'ra, mansabdor shaxs aktivlarining qonuniy daromadlari bilan izohlab bo'lmaydigan darajada ortishi jinoiy javobgarlik uchun asos bo'lishi mumkin. Mazkur institut korrupsiyani bilvosita isbotlash mexanizmlarini kuchaytiradi. Alohida e'tibor Konvensiyaning 51-moddasiga qaratiladi. Ushbu norma korrupsiya yo'li bilan o'zlashtirilgan aktivlarni aniqlash, muzlatish va davlatga qaytarish (asset recovery) masalasini xalqaro anti-korrupsiya tizimining fundamental elementi sifatida belgilaydi. Global moliyaviy oqimlarning murakkablashuvi sharoitida ushbu mexanizmning amaliy ahamiyati ortib bormoqda. Bundan tashqari, O'zbekiston United Nationsning Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi konvensiyasi (2000-yil) ishtirokchisi hisoblanadi. Ushbu hujjatning 8-moddasi davlat xizmatchilari ishtirokidagi transmilliy korrupsiyaviy sxemalarni jinoiy jazolash va davlatlararo hamkorlik asosida tergov qilish zaruratini mustahkamlaydi. Mazkur norma korrupsiyaning ko'pincha uyushgan jinoyatchilik bilan uzviy bog'liqligini e'tirof etadi.

Korrupsiyaga qarshi kurashda xalqaro monitoring mexanizmlaridan biri sifatida Organisation for Economic Co-operation and Developmentning Istanbul Anti-Corruption Action Plan dasturi alohida o'rin tutadi. O'zbekiston 2010-yildan buyon ushbu monitoring tizimida ishtirok etib, davlat xizmatida shaffoflik, davlat xaridlarida korrupsiyani kamaytirish hamda institutsional hisobdorlikni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar olmoqda. Xalqaro majburiyatlarning milliy huquq tizimiga implementatsiyasi O'zbekiston Respublikasining ichki qonunchiligida ham o'z aksini topgan.

Avvalo, korrupsiyaga oid jinoiy javobgarlikning asosiy normativ manbai O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi hisoblanadi. Kodeksda korrupsiyaga oid jinoyatlar tizimli ravishda kriminalizatsiya qilingan. Jumladan, JK 167-modda 2-qism "g" bandi mansab mavqeidan foydalangan holda o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toroj qilish uchun javobgarlikni nazarda tutadi.

Mazkur norma davlat yoki xususiy sektor resurslarining noqonuniy talon-toroj qilinishiga qarshi qaratilgan. JK 168-modda 3-qism “v” bandi xizmat mavqeidan foydalangan holda firibgarlik sodir etishni og‘irlashtiruvchi holat sifatida belgilaydi. Nodavlat sektoridagi korrupsiyaga qarshi kurashish maqsadida JK 192⁹-moddasi tijoratda pora evaziga og‘dirib olishni kriminalizatsiya qiladi. Shu bilan birga, 192-10-modda nodavlat tijorat tashkilotlari xizmatchilarini pora evaziga og‘dirib olish uchun javobgarlikni belgilaydi.

JK 192¹¹-moddasi esa nodavlat tashkilotlarda mansabdor shaxslarning vakolatlarini suiiste‘mol qilishi bilan bog‘liq korrupsion xatti-harakatlarni qamrab oladi. Bu normaning mavjudligi korrupsiyaning faqat davlat apparatiga xos hodisa emasligini ko‘rsatadi. Davlat sektoridagi korrupsion jinoyatlar orasida JK 205-modda (hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste‘mol qilish), 208-modda (hokimiyat harakatsizligi), 209-modda (mansab soxtakorligi) muhim o‘rin tutadi.

Klassik korrupsion jinoyatlar sifatida JK 210, 211 va 212-moddalari mos ravishda pora olish, pora berish va pora olish-berishda vositachilik qilish uchun jinoiy javobgarlikni belgilaydi. Ushbu jinoyatlar og‘irlashtiruvchi holatlarda 20 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan sanksiyalanishi mumkin. Korrupsiyadan olingan daromadlarni yashirish bilan bog‘liq huquqbuzarliklar esa JK 243-moddasi bilan tartibga solinadi va jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish (money laundering) uchun javobgarlik nazarda tutiladi. Muhim jihatlardan biri shundaki, JK 64 va 69-moddalariga muvofiq, korrupsiyaga oid og‘ir va o‘ta og‘ir jinoyatlar bo‘yicha javobgarlikdan muddat o‘tganligi sababli ozod qilish qo‘llanilmaydi. Mazkur norma jazo muqarrarligi prinsipini kuchaytiradi.

Korrupsiyaga oid jinoyatlarni tergov qilish va protsessual tartibga solish Jinoyat-protsessual kodeksi orqali amalga oshiriladi. Xususan, JPK 345-moddasiga muvofiq, korrupsiyaga oid jinoyatlar bo‘yicha dastlabki tergov asosan prokuratura organlari, davlat xavfsizlik xizmati hamda ichki ishlar organlari tomonidan olib boriladi. Bundan tashqari, pora olish va berish holatlarini aniqlash maqsadida tezkor-qidiruv tadbirlari, maxsus texnik vositalardan foydalanish va tezkor tajriba institutlari qo‘llaniladi. Bu esa korrupsion jinoyatlarning latent xarakteri bilan izohlanadi.

Maxsus qonunchilik doirasida “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun (2017-yil) korrupsiyaga qarshi kurashishning institutsional asoslarini belgilaydi hamda maxsus vakolatli organning faoliyatini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi. Shuningdek, “Manfaatlar to‘qnashuvi to‘g‘risida”gi Qonun (2024-yil) davlat organlarida shaxsiy manfaatdorlik sabab yuzaga keladigan korrupsion xavflarni minimallashtirishga qaratilgan preventiv instrument sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. “Davlat xaridlari to‘g‘risida” hamda “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi qonunlar esa byudjet mablag‘laridan foydalanish va davlat xizmatiga qabul qilish jarayonlarida shaffoflik, ochiqlik va meritokratiya prinsiplarini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, O‘zbekistonda korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik tizimi xalqaro standartlar va milliy huquqiy mexanizmlar integratsiyasi asosida shakllanmoqda. Biroq ushbu sohada qonunchilikni yanada takomillashtirish, noqonuniy boyish institutini amaliy joriy etish, aktivlarni qaytarish mexanizmlarini kuchaytirish hamda compliance nazoratini rivojlantirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, korrupsiya zamonaviy davlat boshqaruvi tizimining barqaror rivojlanishiga, iqtisodiy xavfsizlikka, jamiyatda ijtimoiy adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashga jiddiy tahdid soluvchi kompleks salbiy hodisa hisoblanadi. Mazkur illat davlat institutlarining legitimligi va samaradorligini pasaytirib, fuqarolarning davlat hokimiyatiga bo'lgan ishonchini susaytiradi hamda demokratik rivojlanish jarayonlarini izdan chiqaradi. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashish va ushbu turdagi jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik mexanizmlarini takomillashtirish har qanday huquqiy davlat uchun strategik ustuvor vazifa sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun javobgarlikning huquqiy asoslari bosqichma-bosqich takomillashtirilib, milliy qonunchilik xalqaro standartlarga yaqinlashtirilmoqda.

Xususan, O'zbekistonning United Nations Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi, United Nationsning Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi konvensiyasi hamda Organisation for Economic Co-operation and Development anti-korrupsiya standartlari doirasidagi majburiyatlari milliy jinoyat qonunchiligini modernizatsiya qilishda muhim normativ asos bo'lib xizmat qilmoqda. Milliy qonunchilik tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida korrupsiyaga oid jinoyatlarning keng spektri kriminalizatsiya qilingan bo'lib, poraxo'rlik, mansab vakolatini suiiste'mol qilish, mansab soxtakorligi, tijoratda pora evaziga og'dirib olish, jinoiy daromadlarni legallashtirish kabi ijtimoiy xavfli qilmishlar uchun qat'iy sanksiyalar belgilangan. Shu bilan birga, korrupsiyaga oid og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar uchun javobgarlikdan muddat o'tganligi sababli ozod etmaslik qoidasi jazo muqarrarligi prinsipining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda. Biroq tadqiqot davomida ayrim tizimli muammolar ham aniqlandi. Jumladan, noqonuniy boyish institutining amaliy joriy etilishi, aktivlarni qaytarish mexanizmlarining samaradorligini oshirish, korrupsiyaga oid jinoyatlarni fosh etishda zamonaviy moliyaviy monitoring vositalaridan foydalanish, compliance nazorati va whistleblower protection tizimlarini yanada rivojlantirish zarurati mavjud.

Shu munosabat bilan korrupsiyaga qarshi jinoiy siyosatni yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi yo'nalishlar muhim deb hisoblanadi: xalqaro standartlarga to'liq harmonizatsiyani ta'minlash, preventiv anti-korrupsiya mexanizmlarini kuchaytirish, davlat xizmatida institutsional shaffoflik va hisobdorlikni oshirish, shuningdek korrupsion risklarni minimallashtirishga qaratilgan kompleks huquqiy mexanizmlarni joriy etish. Demak, korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlikni takomillashtirish faqat jazoni kuchaytirish bilan emas, balki profilaktika, institutsional islohotlar, huquqiy madaniyat va xalqaro hamkorlikning uyg'un integratsiyasi orqali amalga oshirilgandagina real natija berishi mumkin. Aynan shunday yondashuv O'zbekistonda korrupsiyadan holi, shaffof va adolatli huquqiy tizimni shakllantirishning muhim kafolati bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, amaldagi nashr.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat, amaldagi nashr.

4. O‘zbekiston Respublikasining ***“Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”***gi Qonuni. 2017-yil 3-yanvar, O‘RQ-419-son.
5. O‘zbekiston Respublikasining ***“Manfaatlar to‘qnashuvi to‘g‘risida”***gi Qonuni. 2024-yil.
6. United Nations Convention against Corruption (UNCAC). New York, 31 October 2003.
7. United Nations Convention against Transnational Organized Crime. Palermo, 15 November 2000.
8. Organisation for Economic Co-operation and Development Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. Istanbul Anti-Corruption Action Plan Monitoring Reports on Uzbekistan. Paris, latest edition.
9. Rustambayev M.X. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi (Umumiy va Maxsus qism). – Toshkent: TDYU nashriyoti, so‘nggi nashr.
10. Axmedshayxov X.T., Otajonov F.M. Korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslari va xalqaro standartlari. – Toshkent, 2023.